

В.В. БЛАГА, А.В. ШЕВЕРДИНА, В.В. БЛАГОЙ

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ: ЗАХИСТ, ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження обумовлена відсутністю чіткого механізму правового захисту та економічного регулювання такого поняття як комерційна таємниця. В статті позначені межі існуючого законодавства щодо регулювання захисту комерційної таємниці та відповідальності за її розголошення. Предметом дослідження є правові аспекти захисту комерційної таємниці на підприємствах в Україні. Метою дослідження є визначення механізмів становлення інформації про підприємство комерційною таємницею. Результати: проведено дослідження законодавства, що стосується інформаційної безпеки в Україні.

Ключові слова: комерційна таємниця, інтелектуальна власність, комерційна діяльність, економіка підприємства, захист інформації

Вступ. Загальна економічна ситуація в Україні, щоденне соціальне напруження, зміни у законодавчій системі – все це негативно впливає на стан вітчизняних підприємств, процеси їх функціонування та розвитку. В таких умовах одним з чинників, що забезпечують належний рівень економічної безпеки стає захист інформації щодо об'єктів, конкретних напрямів та способів реалізації конкурентоспроможності підприємства в обраній галузі шляхом встановлення режиму комерційної таємниці. Отже, вирішення проблеми організації захисту комерційних таємниць підприємств має практичне значення та відповідає найважливішим потребам сучасності.

Стаття розглядає правовий механізм що регулює захист комерційної таємниці, способи охорони права на комерційну таємницю і відповідальність за порушення таких прав в Україні, а також становлення законодавства про комерційну таємницю. Окрім того надані основні напрямки вдосконалення вищезазначеного правового механізму.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Право на комерційну таємницю регулюється різними інститутами права в Україні, проблема регулювання режимів її охорони розглянуті в рамках правового захисту такими вченими: О.О. Кузнецов, С.П. Євсєєв, С.В. Кавун [1], Ю.В. Носік [2] та ін. Деякі автори розглядають комерційну таємницю виключно як об'єкт інтелектуальної власності: П.М. Клименко [3], С.О. Довгий, В.О., Жаров, В.О. Зайчук [4], П.Б. Мегтс, О.П. Сергєєв [5], та ін. На сьогоднішній день нерозкритою є проблема захисту комерційної таємниці суб'єктів підприємницької діяльності в системі їх економічної безпеки.

Невирішена складова загальної проблеми. Комерційна таємниця відіграє важливу роль в забезпеченні конкурентоздатності підприємства. Тому правласник (власник або керівник підприємства) має право на її захист від неправомірного використання. В Україні нормативно-правова база такого поняття як «комерційна таємниця» є досить нерозвинутою і потребує подальшого врегулювання як з економічної, так із правової сторони.

Мета статті - виділення ролі та основних напрямів забезпечення захисту комерційних таємниць як засобу забезпечення економічної безпеки підприємства та визначення механізмів становлення інформації про підприємство комерційною таємницею.

Результати дослідження. Інформація за режимом доступу розподіляється на обмежену в доступі та відкриту [6]. Через це доцільно позначити, що комерційна таємниця – це різновид інформації, що обмежена в доступі. Комерційна таємниця – секретна інформація, в тому контексті, що в цілому вона або в зазначеному форматі її складових є невідомою та важкодоступною для осіб, які звичайно працюють з таким видом інформації [7].

Традиційно економічний та правовий аналіз інституту комерційної таємниці розглядав лише інтереси підприємців, що захищають свій бізнес від конкурентів. При цьому ніколи не обговорювалось питання суспільної ефективності або навіть істотності існування такого інституту для суспільства.

Існування секрету комерційно суттєвої інформації призводить до асиметрії інформації та можна сказати, що суспільство недоотримає частку продукту, що міг бути вироблений, якщо б цією інформацією володіли б декілька підприємств. Ситуація аналогічна монополії з усіма видатками, що з неї виходять. Більш того інститут комерційної таємниці не розглядався з точки зору втаємничення відомостей щодо відношень з контрагентами. Під час того, коли покупець приймає рішення щодо угоди, він формує власне ставлення про придбаний товар, не маючи змоги отримати повну інформацію. А з іншого боку, продавець, що приймає участь в угоді, через існування комерційної таємниці, не має представлення про реальну оцінку покупцем його товару. Обидва випадки можуть призвести до укладання неефективних угод.

Завдяки ефективному функціонуванню комерційної таємниці з'являються нові підприємства, продукти та робочі місця, тому можна стверджувати, що такий інститут є необхідним.

Для чого тоді потрібен інститут комерційної таємниці економіці та суспільству? Який критерій ефективності існування комерційної таємниці? З огляду на вищесказане, таким критерієм буде створюваний стимул для розвитку підприємницької діяльності.

Які цілі за його наявності має держава, яка законодавчо захищає комерційну таємницю? Таких цілей по відношенню до ринкової економіки можна виділити п'ять:

1. Стимулювання підприємницької активності. Гарантуючи право на комерційну таємницю,

© В.В. Блага, А.В. Шевердіна, В.В. Благой, 2015

суспільство заохочує підприємницькі та винахідницькі здібності та сприяє розвитку підприємницького потенціалу.

2. Сприяння укріпленню морально-етичних основ суспільства. В здоровому суспільстві кожен його член поважно ставиться до конфіденційної інформації іншого. Наявність інституту комерційної таємниці говорить про високий ступінь морального розвитку суспільства.

3. Спрощене державне управління бізнесом. Державний захист права на комерційну таємницю підтримує довірливі відносини між державою та бізнесом. Це є гарантією соціальної стабільності та ефективної державної економічної політики.

4. Отримання позитивного результату від підприємницької діяльності. Комерційна таємниця це не засіб отримання прибутків, але умова що полегшує та в деякому сенсі гарантує їх отримання. Саме володіння інформацією визначає конкурентоздатність, успішність підприємця.

5. Комерційна таємниця як інструмент підтримки конкурентоздатності підприємства на ринку. Подвійна природа її втілюється в тому що навіть будучи абсолютним вираженням монопольної влади на деяку інформацію (навіть у більшому ступені ніж патент), одночасно комерційна таємниця є інструментом державної підтримки конкуренції.

Спираючись на це, приступаючи до визначення відомостей, що складають комерційну таємницю, необхідно виділити й проаналізувати можливі інтереси конкурентів. Найчастіше вони бажають одержати інформацію про:

- технологічні й технічні специфікації продукції, що випускається;
- маркетинг й стратегію цін;
- фінансове становище підприємства;
- прогнози розвитку в майбутньому;
- систему безпеки підприємства.

– умови контрактів та угод;

В організаційному плані роботи підприємства видається наказ про визначення відомостей, що включено до комерційної таємниці.

У ньому зазначаються:

- створення постійно діючої комісії з комерційної таємниці;
- визначення категорій персоналу, якому надається право користування інформацією, що була віднесена до категорії комерційної таємниці;
- порядок документування роботи з визначеними відомостями;
- строки підготовки переліку відомостей та строки його затвердження керівництвом.

Як правило, пропозиції щодо включення відомостей до категорії комерційної таємниці вносяться керівниками структурних підрозділів у вигляді доповідних, службових записок і т.п.

Для забезпечення єдиного підходу до відбору відомостей, які складають комерційну таємницю, на підприємстві може бути розроблена власна методика такого відбору. Окрім того, такий перелік повинен періодично корегуватися за терміном давності.

За оцінками закордонних та українських спеціалістів, основним джерелом витоку конфіденційної інформації є персонал підприємства. Частіше за все дії його у більшості випадків носять свідомий характер. Вони обумовлені, наприклад, бажанням помститися за несправедливе відношення в підрозділі підприємства або корисливими мотивами.

Саме тому для підприємства особливо важливо встановити індивідуальну відповідальність робітників за довірені їм комерційні таємниці. Те, що робітник усвідомлює можливість покарання за розголошення третім особам таємної інформації, грає важливу роль в профілактиці її витоку.

Однак слід зазначити, що, з одного боку, інформація, яка є об'єктом промислової власності, може і не нести комерційної таємниці, а з іншого – предметом комерційної таємниці може бути не тільки інформація, що є об'єктом промислової або інтелектуальної власності зокрема. Це і зумовлює назву складу злочину, тобто – підприємницьке шпигунство. Обов'язкова об'єктивна ознака підприємницького шпигунства – об'єктивна сторона, що реалізує здійснення активних дій.

В Україні суб'єктом такого роду злочину може бути лише фізична особа. Однак світовий досвід демонструє що підприємницьким шпигунством займаються та заробляють значні гроші деякі окремі юридичні особи, які використовують більшістю своєю протизаконні засоби отримання інформації [8].

У сучасних економічних умовах перед підприємствами постає завдання збереження як матеріальних цінностей, так і інформації. Сьогодні значна кількість керівників підприємств намагаються вживати заходи щодо захисту важливої з їх точки зору комерційної інформації. Проте на практиці виходить, що такі заходи не завжди мають системний характер. Це трапляється через відсутність належного законодавчого регулювання господарчих відносин, що стосуються охорони інформації.

За відсутності чітко позначених правових аспектів отримання, застосування, розповсюдження та зберігання інформації, що представляє собою комерційну таємницю, а також гарантій захисту такої інформації, норми, які містять покарання за правопорушення в цій галузі, не можуть ефективно застосовуватись, а їх реалізація в ряді випадків може спричинити порушення прав осіб. З цього можна винести, що правове регулювання таких відносин, є прерогативою спеціального законодавчого акту, якого на сьогодні не існує в Україні.

Діяльність для забезпечення інформаційної та економічної безпеки структурами підприємств взагалі не впроваджена. Вона присутня, але в більшості випадків лише як фізична та технічна система захисту. Проте подібного роду режимні методи не дозволяють, чи не в повному обсязі дозволяють, забезпечити охорону конфіденційної наукової, науково-технічної, технологічної інформації, інтелектуальної власності, маркетингової, інвестиційної, фінансової інформації підприємства тощо. Разом із тим проблема захисту цієї інформації з правової точки зору важлива вже

сьогодні, а актуальність її зростатиме з поглибленням економічних реформ.

Через новітні інформаційні технології державних кордонів майже не існує для обігу інформації. При цьому цим більше підприємство залучено до комерційному обігу, тим більша у нього потреба в охороні інтересів власної комерційної таємниці. Спираючись на підрахунки американських спеціалістів, втрата 20% інформації, що містить комерційну таємницю, веде до банкрутства підприємства на протязі місяця в 60 випадках із 100 [9]. Саме тому в ринковій економіці інформація є товаром, а її одержання, збереження, передача та використання мають підпорядковуватися законам товарно-грошових відносин, тобто інформація вже є об'єктом та інструментом управління.

За відсутності чітко визначених правових аспектів одержання, використання, поширення і зберігання інформації, яка має в собі комерційну таємницю, а також гарантій охорони такої інформації, норми, що містять покарання за правопорушення в цій сфері, не можуть ефективно застосовуватись, а їх реалізація в низці випадків може призвести до порушень прав осіб.

Таким чином, правове регулювання відносин щодо визначення, використання, поширення, збереження та захисту комерційної таємниці є прерогативою спеціального законодавчого акту, якого на сьогодні не існує.

Робота з організації забезпечення своєї економічної безпеки підприємницькими структурами взагалі не проводиться. Вона проводиться, але підприємці в більшості випадків використовують лише фізичну й технічну систему охорони. Однак подібні режимні заходи не дозволяють, чи не повною мірою дозволяють, забезпечити захист конфіденційної наукової, науково-технічної, технологічної інформації, ноу-хау, інтелектуальної власності, маркетингової, інвестиційної, фінансової та іншої діяльності підприємств, тобто найбільш цінного товару, продукції, послуг у підприємницькій діяльності.

А проблема правового захисту цієї інформації важлива вже сьогодні, і її актуальність зростатиме з поглиблення економічних реформ.

У ринковій економіці інформація стає товаром і її отримання, збереження, передача та використання повинні підпорядковуватися законам товарно-грошових відносин, тобто інформація стає об'єктом та інструментом управління.

За відсутності чітко позначених правових аспектів отримання, застосування, розповсюдження та зберігання інформації, що представляє собою комерційну таємницю, а також гарантій захисту такої інформації, норми, які містять покарання за правопорушення в цій галузі, не можуть ефективно застосовуватись, а їх реалізація в ряді випадків може спричинити порушення прав осіб. З цього можна винести, що правове регулювання таких відносин прерогатива спеціального законодавчого акту, якого на сьогодні не існує в Україні.

Висновки. Аналіз діючого законодавства та

положень наукової літератури дозволив визначити таке поняття як комерційна таємниця як інформацію конфіденційного характеру, що безпосередньо пов'язана з підприємницькою діяльністю суб'єктів права на цю діяльність та надає перевагу у конкурентній боротьбі через її невизначеність, а за розголошення якої настає юридична відповідальність і також існує особливий режим її охорони.

У існуючому законодавстві немає порядку захисту комерційної таємниці та не визначено точного механізму реалізації прав суб'єктів господарчої діяльності, що не надає належного захисту їх інтелектуальній власності та наносить матеріальні і нематеріальні збитки. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умови розробки та прийняття – Закону України «Про комерційну таємницю», що посприє притягненню до адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконне одержання, використання, збір та розголошення комерційної таємниці винних в цьому суб'єктів.

Часткова правова охорона комерційної таємниці може бути здійснена в рамках законів України «Про державну таємницю» та «Про науково-технічну інформацію» в частині, що стосується нерозкритої інформації.

Беручи до уваги, що процес організації системи захисту комерційної таємниці гнучкий, то для всіх його етапів властиве коригування: занесення нових типів конфіденційних даних до переліку і відповідного застосування нових носіїв, кола співробітників, які мають доступ до такої інформації, способів охорони тощо.

Тому становлення системи економічної безпеки підприємства або організації має проходити за умов узгодженої державної економічної політики з напрямками і заходами щодо забезпечення економічного захисту суб'єктів підприємницької діяльності. Окрім того виняткове місце відведено створенню системи захисту комерційних таємниць підприємств країни [10].

Існуючі на сьогодні в Україні протиріччя в нормативно-правових актах з визначенням комерційної таємниці можуть бути усунені лише за умови розробки та прийняття – Закону України «Про комерційну таємницю», який би врегулював правовий статус та шляхи захисту права на комерційну таємницю, або на основі внесення змін в існуючі законодавчі норми положень. Однак, другий варіант є досить складним, оскільки користувачі повинні одночасно використовувати цілий ряд законодавчих актів, які зазвичай мають протиріччя і несуть неоднозначне трактування основоположних правовідносин.

Для підвищення ефективності механізму правового захисту комерційної таємниці слід забезпечити діяльність структур на державному рівні для надання підприємствам послуг з розробки системи правового захисту інформації, консультування підприємств та суб'єктів господарчої діяльності з цих питань, готували б фахівців з захисту комерційних таємниць. Становлення ж самої системи економічної безпеки підприємства або організації має проходити

за умов узгодженої державної економічної політики з напрямками і заходами щодо забезпечення економічного захисту суб'єктів підприємницької діяльності.

Таким чином, формування системи економічної безпеки підприємства повинно здійснюватися в умовах узгодженості державної економічної політики з напрямками і заходами забезпечення економічного захисту суб'єкту господарювання. При цьому особливе місце належить створенню системи захисту комерційної таємниці підприємства.

Узагальнюючи, можна відзначити, що проблеми у сфері комерційної таємниці були і залишаються актуальними як для науковців, так і для практиків. На сьогодні немає закону України про охорону комерційної таємниці. Основною перешкодою для розробки закону є те, що інформація про комерційну таємницю внаслідок її конфіденційності не підлягає реєстрації. З цієї причини охоронних документів на неї ніхто не видає. До того ж виявити неправомірне використання такої інформації майже неможливо, оскільки встановити порушення і порушника дуже складно.

Список літератури: 1. Кузнецов О.О. Захист інформації та економічна безпека підприємства: монографія / О.О. Кузнецов, С.П. Євсєєв, С.В. Кавун. – Х.: ХНЕУ, 2008. – 360 с. 2. Носік Ю.В. Права на комерційну таємницю в Україні: монографія / Ю.В. Носік. – К.: КНТ, 2007. – 240 с. 3. Клименко П.М. Інформація як об'єкт інтелектуальної власності, що потребує охорони / П.М. Клименко // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 16-17 травня 2001 року). – К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. – С. 281-292. 4. Охорона інтелектуальної власності в Україні: монографія / С. О. Довгий, В. О. Жаров, В. О. Зайчук та ін. – К.: Форум, 2002. – 319 с. 5. Мэггс П.Б. Интеллектуальная собственность / П.Б. Мэггс, А.П. Сергеев. – М.: Юристъ, 2000. – 400 с. 6. Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 № 2657-ХІІ зі змінами та доповненнями. 7. Цивільний кодекс України (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. 8. Блага В.В. Синергетичний підхід до дослідження фази кризи

фінансової системи підприємства / В.В. Блага, В.В. Благой, І.Ю. Марченко, К.Г. Романченко // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. - Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. - №25 (1134). – С. 39-43. 9. Блага В.В. Удосконалення методики оцінки фінансового стану українських підприємств / В.В. Блага, В.В. Благой, А.В. Пась // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць: Випуск №2(7). – Харків: ХНАДУ, 2014. – С. 95–97. 10. Блага В.В. Методика визначення інтервального прогнозу динаміки прибутку підприємства з урахуванням особливостей його діяльності / В.В. Блага // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць: Випуск №1(2). – Харків: ХНАДУ, 2012. – С. 94–98.

Bibliography (transliterated): 1. Kuznetsov O.O. *Zahist Informatsiyi ta ekonomichna bezpeka pldpriemstva: monografiya* / O.O. Kuznetsov, S.P. Evseev, S.V. Kavun. – H.: HNEU, 2008. – 360 s. 2. Nosik Yu.V. *Prava na komertsyynu ta emnitsyu v UkraYini: monografiya* / Yu.V. Nosik. – K.: KNT, 2007. – 240 s. 3. Klimenko P.M. *Informatsiya yak ob'ekt intelektualnoyi vlasnosti, scho potrebuE ohoroni* / P.M. Klimenko // *Nederzhavna sistema bezpeki pldpriemstva yak sub'ekt natsionalnoyi bezpeki UkraYini: zb. materIaliv nauk.-prakt. konf.* (KiYiv, 16-17 travnya 2001 roku). – K.: Vid-vo Evrop. Un-tu, 2003. – S. 281-292. 4. *Ohorona intelektualnoyi vlasnosti v UkraYini: monografiya* / S. O. Dovgij, V. O. Zharov, V. O. Zaychuk ta in. – K.: Forum, 2002. – 319 s. 5. Meggs P.B. *Intellektualnaya sobstvennost* / P.B. Meggs, A.P. Sergeev. – M.: Yurist', 2000. – 400 s. 6. *Zakon UkraYini «Pro Informatsiyu» vId 2 zhovtnya 1992 № 2657-XII zI zmlnami ta dopovnenniyami*. 7. *Tsivilniy kodeks UkraYini (zI zmlnami ta dopovnenniyami)* [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. 8. Bлага V.V. *Sinergetichniy pdhd do doslIdzhennya fazi krizi fnansovoYi sistemi pldpriemstva* / V.V. Bлага, V.V. Blagoy, I.Yu. Marchenko, K.G. Romanchenko // *VIsnik natsionalnogo tehlnchnogo unIversitetu «Harkivskiy polltehnIchniy Institut. SerIya: Tehlnchniy progres I efektivnIst virobnistva.* - HarkIv: NTU «HPI». – 2015. - №25 (1134). – S. 39-43. 9. Bлага V.V. *Udoskonalennya metodiki otsInki fnansovogo stanu ukraYinskikh pldpriemstv* / V.V. Bлага, V.V. Blagoy, A.V. Pas // *Problemi I perspektivi rozvitku pldpriemstva: ZbIrnik naukovih prats: Vipusk №2(7).* – HarkIv: HNADU, 2014. – S. 95–97. 10. Bлага V.V. *Metodika viznachennya Intervalnogo prognozu dinamIki pributku pldpriemstva z urahuvanniyam osoblivostey yogo dIyalnostI* / V.V. Bлага // *Problemi I perspektivi rozvitku pldpriemstva: ZbIrnik naukovih prats: Vipusk №1(2).* – HarkIv: HNADU, 2012. – S. 94–98.

Надійшла (received) 12.06.2015

Блага Вікторія Вікторівна - кандидат економічних наук, доцент, Національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки підприємства; тел.: (050)610-10-14; e-mail: blagavikvik@rambler.ru

Bлага Victoria Viktorivna - Candidate of Economic Science (Ph. D.), Docent, National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of business economics, tel: (050)610-10-14; e-mail: blagavikvik@rambler.ru

Шевєрдіна Алла Володимирівна – студентка 3 курсу, Національний автомобільно-дорожній університет, кафедри економіки підприємства; тел: (063)518-69-34; e-mail: allasheverdina@rambler.ru

Sheverdina Alla Volodumirivna – 3rd year student, National Automobile and Highway University, at the Department of business economics, tel: (063)518-69-34; e-mail: allasheverdina@rambler.ru

Благой Віталій Валерійович - кандидат економічних наук, доцент, Національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки підприємства; тел.: (050)610-10-14; e-mail: blagavikvik@rambler.ru

Blagoy Vitaliy Valerevich - Candidate of Economic Science (Ph. D.), Docent, Kharkiv National University of Construction and architecture, Associate Professor at the Department economy and management, tel: (050)610-10-14; e-mail: blagavikvik@rambler.ru